

מבוא

1. הרקע להקמת הוועדה

בעשורים האחרונים ובמיוחד בשנים האחרונות חלה עלייה דרמטית ברחבי העולם בעיסוק בלמידה רגשית- חברתית - Social-Emotional Learning (SEL). עלייה זו צוברת תאוצה הן על רקע שינויים תרבותיים, חברתיים וכלכליים המתחוללים בעולם, הן בשל התפתחות הידע הרב תחומי על תהליכי למידה והוראה. לכך מצטרפות עדויות מרשימות מגוף מחקר אמפירי נרחב לגבי ההשפעות החיוביות והמיטיבות של למידה רגשית-חברתית על הישגים אקדמיים של התלמידים ועל תחומי חיים רבים אחרים. לאור התפתחויות אלו, ארגונים בין-לאומיים ומערכות חינוך ברחבי העולם מקדמים את ההקניה ואת הטיפוח של למידה רגשית- חברתית כגורם מפתח להתמודדות יעילה עם המציאות המשתנה. גם בישראל נעשים מהלכים לבחינה ולקידום של הנושא במערכת החינוך. **כחלק ממהלכים אלו פנה משרד החינוך אל היוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בבקשה להקים ועדת מומחים שתלמד את הסוגיות הכרוכות בלמידה רגשית-חברתית ותנסח המלצות למדיניות ולעקרונות פעולה.** ועדת המומחים שהוקמה בשנת 2018 כללה חוקרים בכירים ממגוון תחומי ידע וקיימה תהליך למידה מקיף במשך כשנתיים.

דוח זה הוא המסמך המסכם את עבודת הוועדה והוא מציג תמונת מצב עדכנית של ההגות, המחקר והעשייה בתחום הלמידה הרגשית-חברתית. בהתבסס על תשתית ידע נרחבת זו גיבשה הוועדה את תפיסתה לגבי חשיבותה של הלמידה הרגשית-חברתית ואת המלצותיה לטיפוח ולהטמעה מיטביים של הנושא במערכת החינוך בישראל.

2. פעילות הוועדה³

2.1 סקירות ספרות

לצד קריאה מעמיקה וביקורתית של הספרות העולמית הענפה בנושא למידה רגשית-חברתית, הזמינה הוועדה שתי סקירות מדעיות הקשורות לנושאי הליבה של עבודתה: מיפוי מושגי של למידה רגשית- חברתית וסקירה של תוכניות התערבות בחו"ל ובישראל. שתי הסקירות נכתבו על ידי מכון מופ"ת והן זמינות לקריאה [באתר הוועדה](#).

2.2 קולות קוראים

הוועדה פרסמה קול קורא לציבור לקבלת מידע על תוכניות התערבות בנושא למידה רגשית-חברתית. בקול הקורא הייתה הפניה לשאלון מקוון שכלל שאלות על אופי ההתערבות, אוכלוסיות היעד, היקף ההתערבות, הבסיס התאורטי להתערבות, ליווי מחקרי, עלויות וכיוצא באלה. קול קורא זה הופץ באמצעות אתר היוזמה ועמוד הפייסבוק שלה וכן באמצעות רשויות המחקר. התקבלו קרוב ל-100 תגובות מגופים ומארגונים שונים. חומרים אלו שימשו את הוועדה בכתיבת פרק 6 העוסק בתוכניות התערבות בישראל.

נוסף על כך פנתה הוועדה לציבור במטרה ללמוד על עמדות ובדעות בנושא למידה רגשית-חברתית באמצעות שאלון מקוון קצר. פנייה זו הניבה מספר מועט של תגובות והן נשמרו בין חומרי הוועדה.

הוועדה פנתה למנהלי בתי ספר לחינוך באוניברסיטאות ולראשי מוסדות להכשרת מורים בבקשה לקבל מידע על תוכניות ועל קורסים הנוגעים ללמידה חברתית-רגשית. בתגובה התקבל מידע מעשרה מוסדות,

3 הסקירות המלאות, פירוט הקולות הקוראים וסיכום מכשירי הלמידה ימי העיון זמינים [בדף ועדת המומחים](#) באתר היוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך.

אשר חלקם שלחו סילבוסים מפורטים של קורסים. חומרים אלו תרמו לכתובת פרק 8 העוסק בין השאר בהכשרת מורים.

במסגרת שיתוף פעולה עם מכון מופ"ת פרסמה הוועדה קול קורא נוסף לכתובת מאמרים בנושא למידה רגשית-חברתית. במענה לקול הקורא התקבלו כ-20 מסמכים העוסקים בנושא מזוויות שונות, שנכתבו על ידי אנשי מטה במשרד החינוך, חוקרים, מנהלי בתי ספר, מורים ומנהלי עמותות. המאמרים התפרסמו בינואר 2020 [בגיליון 64 של ביטאון מכון מופ"ת](#) שהוקדש לנושא.

2.3 מפגשי למידה וימי עיון

הוועדה קיימה כמה מפגשים וימי עיון כדי ללמוד על פעילות רלוונטית לנושא במחקר ובשדה - מחוקרים, אנשי מטה ושטח במשרד החינוך, רשויות מקומיות, רשתות חינוך ומנהלי בתי ספר.

הפגישות הראשונות נערכו עם נציגי משרד החינוך כדי ללמוד על הצרכים שלהם ועל הפעילות שכבר מתבצעת במשרד. בחודש ינואר 2018 התקיימה ישיבה ראשונה של מליאת הוועדה בהשתתפות נציגות משרד חינוך (שפ"י והמדען הראשי) והם הציגו בפני הוועדה את פעילותם; בחודש פברואר 2018 התקיימה ישיבה שנייה של מליאת הוועדה יחד עם נציגות של המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך.

ביוני 2018 התקיים מפגש לימודי במכון ויצמן ברחובות בהשתתפות קהל (כ-40 מוזמנים). תחת הכותרת "טיפוח והטמעה של SEL - תאוריה, מחקר ושדה" הוצגו תוכניות התערבות ברמות פעילות שונות: משרד החינוך, רשתות, בתי ספר ועמותות ([המצגות מהמפגש](#) זמינות באתר הוועדה). באוקטובר 2018 התקיים מפגש לימודי ובו הציגו כותבי הסקירות המוזמנות ממופ"ת את הסקירה על תוכניות התערבות, בפני חברי הוועדה ונציגות משרד החינוך. בינואר 2019 התארח פרופ' [קימברלי שונטר-רייכל](#) מאוניברסיטת קולומביה הבריטית בכנס השנתי של היוזמה ושיתפה את באי הכנס ואת חברי הוועדה בידע עדכני בנושא למידה חברתית-רגשית, בעיקר בהקשר למדיניות ולהטמעה מערכתית. במושבים האחרים דנו חוקרים, נציגים ממשרד החינוך ואנשי שדה בתוכניות התערבות מוכוונות תלמידים, בסוגיות של הערכה ומדידה ובנושא של הכשרת מורים ללמידה רגשית-חברתית לפני הסמכתם ותוך כדי עבודתם. המצגות מיום העיון הועלו [לאתר היוזמה](#).

בהמשך לכנס התקיימה גם סדנה בהובלת פרופ' שונטר-רייכל. בסדנה השתתפו כ-35 אנשי מטה ושדה: נציגות של שפ"י ושל המזכירות הפדגוגית, מנהלי בתי ספר, אנשי ארגונים ועמותות וכן חוקרי חינוך.

בתחילת דצמבר 2019 נפגשו חברי הוועדה עם פרופ' [כרמל צ'פאי](#) מאוניברסיטת מלטה, אשר כתב את הדוח על חינוך חברתי-רגשי לאיחוד האירופי. מטרת הפגישה הייתה לנהל עימו דיאלוג בנושא ולקבל משוב על תוכנות שונות של חברי הוועדה. נוסף על כך, פרופ' צ'פאי העביר [סדנה](#) ליותר מ-50 משתתפים ובהם חוקרים, אנשי מטה משרד החינוך ונציגי ארגונים ועמותות.

בחודש ינואר 2020 הוזמנה פרופ' [סטפני ג'ונס](#) מאוניברסיטת הרווארד [לכנס השנתי של היוזמה](#) והציגה בפני חברי הוועדה ובאי הכנס את עבודתה החדשנית ופורצת הדרך בנושא למידה רגשית-חברתית. במושבים אחרים בכנס דנו חוקרים, נציגי משרד החינוך ואנשי שדה בהטמעה מערכתית של למידה רגשית-חברתית, בסוגיות של התאמה לחברה הישראלית ובאתגרים של הטמעת למידה רגשית-חברתית בבתי הספר ובתחומי הדעת.

נוסף על כך, יו"ר הוועדה וחבריה קיימו פגישות רבות (פנים אל פנים או טלפוניות) עם שורה של חוקרים מובילים בתחום וביניהם: Maurice J. Elias, Roger Weisberg, Nancy Guerra, Mark Greenberg, David Osher, Ron Astor.

חבר הוועדה ד"ר אימן אגבאריה השתתף בדצמבר 2019 בכנס הבין-לאומי Salzburg Global Seminar, אשר עסק בחינוך בהקשר למהגרים, פליטים ומיעוטים. בין השאר נדונו בו הקשרים בין למידה רגשית- חברתית ובין חינוך לערכים של שוויון, דו-קיום, וכבוד לזהויות תרבותיות וחברתיות מגוונות.

מרכזת הוועדה נפגשה עם שורה ארוכה של גורמים רלוונטיים במשרד החינוך, עם חוקרים ועם מנהלי בתי ספר וכן עם ראשי ארגונים ועמותות. סיכומים ורשמים ממפגשים אלו הועברו לחברי הוועדה והיו לעזר בכתיבת הפרקים השונים.

נוסף על המפגשים עם המומחים והעוסקים בתחום ונוסף על קבלת החומרים כפי שפורט לעיל, קיימה הוועדה כמה ימי למידה מרוכזים לליבון הסוגיות, דיון וגיבוש עמדתה בהן.

3. המסמך המסכם

המסמך המסכם את עבודת הוועדה מחולק לשלושה שערים מרכזיים. שני הפרקים בשער הראשון מציגים את הרקע והגורמים לעיסוק הגובר בלמידה רגשית-חברתית בעולם ובישראל, והם דנים בממשק עם תחומים קרובים ובסוגיות של המשגה. בהמשך ועל רקע דיון זה מוצגות המלצות הוועדה לגבי תהליך הבחירה של דגשים והיבטים שיתאימו למערכת החינוך הישראלית ולקבוצות שונות בה, וכן המלצות לפעולה בשלושה מרחבים מרכזיים ושלובים: המרחב התוך-אישי; המרחב הבין-אישי והמרחב האזרחי. ארבעת הפרקים בשער השני מציגים את האפיקים השונים שמציעה הוועדה לטיפוח ולהטמעה של למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך: כאורח חיים בבית הספר; שילוב הנושא בתחומי הדעת; שיעור ייעודי ותוכניות התערבות. הפרקים בשער השלישי מציגים את התנאים התומכים ההכרחיים, לתפיסת הוועדה, להטמעה מערכתית מוצלחת של למידה רגשית-חברתית: הכשרה וליווי של צוותים חינוכיים; שיתוף של ההורים; הערכה ומדידה. הפרק האחרון בשער זה מתמקד במה שנלמד בעולם על הטמעה של תוכניות חדשות בבתי ספר ומציע לקחים והמלצות באשר להטמעת הלמידה הרגשית-חברתית במערכת החינוך בישראל.

3.1 סייגים

חברי הוועדה התרשמו שיש נושאים רבים מאוד הראויים להעמקה ולהרחבה בנושא הלמידה הרגשית- חברתית. הם למדו כי העולם נמצא בעיצומו של תהליך מתפתח של מאמצים לחקור את הסוגיות השונות הכרוכות בטיפוח ובהטמעה של למידה זו. הספרות המחקרית והעיונית התרחבה והעמיקה תוך כדי עבודת הוועדה, והיא ממשיכה ומתפתחת גם לאחר הסיום הרשמי של כתיבת המסמך המסכם של הוועדה. עם כל הרצון של חברי הוועדה להקיף כל נושא ולהעמיק בכל סוגיה, הוועדה מכירה בכך שבאילוצי המשאבים ומסגרת הזמן המוגבלת היה מקום רק לחלק מעבודה מעמיקה זו. כך לדוגמה, במגבלות המנדט שניתן לה, הוועדה עסקה בתלמידים מגיל הגן ועד לכיתה י"ב ולא עסקה בגיל הרך. זאת, למרות ההבנה ששנות החיים הראשונות הן קריטיות לרכישת מיומנויות רגשיות-חברתיות.

אין ספק שיש מקום לעבודה מחקרית ועיונית נוספת בתחום זה, ואנו תקווה שמסמך זה יעודד המשך העמקה בנושאים שהוועדה סימנה כראויים לעיון ולדיון.

הוועדה למדה כי יש עשייה רבה בישראל בתחום הלמידה הרגשית-חברתית - הן במשרד החינוך, הן במסגרות, בארגונים וביזמות מקומיות ואחרות. חברי הוועדה ניסו כמיטב יכולתם לדווח על עשייה שעמדה בקריטריונים שקבעה הוועדה. כך לדוגמה, הוועדה קבעה לעצמה להתייחס רק לתוכניות אשר לוו במחקר שפורסם בכתב עת מדעי שפיט. עם זאת ולמרות כל מאמצינו ייתכן ויש תוכניות נוספות אשר עומדות

בקריטריונים אך הן לא הגיעו לידיעתנו.

הדוח מעלה סוגיות רבות הנוגעות ליישום בשטח ומחייבות שיתוף פעולה בין אנשי אקדמיה לבין גופים ממשלתיים וחוץ ממשלתיים כדי לקדם את ההטמעה במערכת החינוך כולה. חברי הוועדה עשו כמיטב יכולתם לשותף פעולה עם משרד החינוך וגורמים נוספים. הוועדה מדגישה בהמלצותיה את החשיבות של שיתופי פעולה בכל הרמות ובין כל הגורמים הרבים שעשויים לתרום לקידום הלמידה הרגשית-חברתית.

מלאכת כתיבת המסמך המסכם הסתיימה במרץ 2020, רגע לפני פרוץ משבר הקורונה שטלטל (גם) את מערכות החינוך ברחבי העולם והציף בעוצמה סוגיות הקשורות ישירות ללמידה רגשית-חברתית. בתקופת המשבר ואחריו היה עיסוק רב בישראל ובמדינות אחרות בנושאים כמו קשר מורה-תלמיד, חשיבותה של למידה רגשית-חברתית גם בתהליכי למידה מקוונים, והמשמעות של ויסות רגשי, חוסן, אמפתיה וערבות הדדית בין קבוצות שונות באוכלוסייה בתקופה של משבר מתמשך. כל אלו נושאים הראויים להמשך למידה והעמקה. בשל מגבלות לוח הזמנים לא התייחסה הוועדה במסמך זה למשבר הקורונה, אך חברי הוועדה מאמינים שהעקרונות שהותוו חשובים ליצירת תשתית רגשית-חברתית חסונה שתשמש את התלמידים ואת הצוות החינוכי - הן בשגרה, הן בחירום.

וברוח הלמידה הרגשית-חברתית: כל משבר הוא גם הזדמנות, ונראה כי תקופה זו הדגישה את החשיבות של למידה רגשית-חברתית ויצרה קרקע פורייה לקידומה ולהטמעתה. אנו תקווה שמסמך זה ישמש רוח גבית לכך ויספק את ההכוונה והידע הנדרשים לעושים במלאכה.